

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО АНТРОПОНІМІКОНУ В РОМАНІ ФЕДОРА ПОТУШНЯКА "ПОВІНЬ"

УДК 811.161,2'373.2

Резюме. У статті аналізуються функціонально-стилістичні особливості власних назв персонажів роману Ф.Потушняка "Повінь". Особлива увага приділяється впливу жанрової специфіки тексту на склад та виражальні можливості літературно-художніх антропонімів.

Ключові слова: літературно-художні антропоніми, стилістичні функції, конотація, стилістична маркованість.

Summary. The article is analyzed the functional-stylistic peculiarities of the characters' proper names in the novel "Povin" by F.Potushnyak. Special attention is paid to the influence of the genre specificity over the structure and expressive means of literary-artistic anthroponymy.

Key words: literary-artistic anthroponyms, stylistic functions, connotation, stylistic marking.

Роман Ф.Потушняка "Повінь", як відомо, належить до радянського періоду творчості письменника. Тому-то вплив чи, точніше сказати, присутність всюдисущого у ті часи соцреалізму мусила якось позначитися на тексті роману, адже автор писав його не для шухляди, а мав намір опублікувати у радянській Україні. З іншого боку, в аналізованому творі Ф.Потушняк вперше у творчості вдається до жанру роману, який, окрім іншого, також має специфічні правила щодо кількісного складу та виражальних можливостей ЛХА, що вживаються у тексті роману: внутрішня архітектура літературно-художнього антропонімікону роману "Повінь" відзначається широтою та глибиною функціонально-стилістичного діапазону.

Стосовно кількісного складу ЛХА роману "Повінь", то Ф.Потушняк уперше у своєму літературному доробку творить такий численний літературно-художній антропонімікон, що налічує близько 60 ЛХА та їх варіантів, а також десяток літературно-художніх зоонімів та топонімів.

Радянське літературознавство (в особі В.Л.Микитася) вважало, що роман "Повінь" відповідає принципам соцреалізму: „Письменник прагнув показати недалеке гірке минуле, подивитися на нього очима сучасника, озброєного методом соціалістичного реалізму” [3, с.9]. Однак літературно-художній антропонімікон "Повені" не виявляє, по суті, жодних прикмет соцреалізму. Адже тут відсутні ідеологічні ЛХА, немає класової мотивації емоційно-оцінного потенціалу ЛХА тощо [2, с.113-114]. Свідченням цього може слугувати той факт, що такий знаково-обов'язковий для соцреалістичних текстів антропонім, як *Ленін* у романі "Повінь" не теологізується у дусі канонів соцреалізму. Автор, характеризуючи устами персонажів Леніна, обмежується стриманими, хоч, зрозуміло, позитивними характеристиками денотата, які зовсім не нагадують аналогічні оцінки вождя у творах О.Корнійчука, П.Тичини, М.Рильського чи В.Сосюри [1, с. 92-97]. Напр.: „*Ленін* то великий чоловік”; „*Ленін* справді дуже розумний чоловік”.

Очевидного ігнорування правилами соцреалізму Ф.Потушняк припустився і при виборі прізвища центрального персонажа роману "Повінь" – багатія Федора. За уже усталеними традиціями соцреалізму, його слід було назвати ЛХА з відчутною різко негативною емоційністю (пор. куркульські „соцреалістичні” прізвища *Гнида*, *Кнур*, *Огир* тощо), проте Ф.Потушняк вибирає дещо відсторонене *Гора*, мотив присвоєння якого є неясним. Однак уважне знайомство з літературно-художніми текстами Ф.Потушняка, очевидно, дає нам підстави припустити, що ЛХА *Гора* в антропоніміконі письменника має відчутну позитивну оцінність. Про це свідчить опис ідеального селянина-трудолюбця у новелі "Прадідівська" (1946), де лексема *гора* виступає стрижневим порівнянням-характеристикою позитивного персонажа. Пор.: „За тим столом сидить господар хати. *Гора*, не чоловік!.. Богатир, опришок, якого радо усі слухають, шанують...”

Не вдався Ф.Потушняк до використання емоційно-оцінного (зневажливого) ЛХА для номінації ще одного негативного (з погляду радянської ідеології) персонажа – вчителя, "українського буржуазного націоналіста". Автор називає його натяково-характеристичним прізвищем-ЛХА – *Манило*. ЛХА *Манило* натякає на мрійливий, навіть марновірний характер денотата: у безнадійних для України політичних обставинах кін. 30-х – поч. 40-х рр. *Манило* вірить, що "скоро буде вільна Україна", "що Україну звільнить Гітлер". Такими мріями про волю України *Манило* намагався *манити* за собою селян.

Аналіз літературно-художнього антропонімікону роману Ф.Потушняка "Повінь" показує, що автор намагався добирати власні назви пер-

сонажів у дусі найкращих традицій українського реалізму. У тексті роману по суті відсутні ЛХА з прямою доонімною семантикою, що вичерпно та однозначно характеризують денотатів-персонажів; відмовився Ф.Потушняк і від творення звичної йому імпресіоністичної літературно-художньої антропонімії, адже партійна літературна критика йому постійно дорікала "захопленням занепадницькими західноєвропейськими літературними течіями" [3, с.11]. Тому осердя літературно-художнього антропонімікону роману "Повінь" складають ЛХА, запозичені автором з реальної традиційної української антропонімії Закарпаття.

Намагаючись реалістично відтворити реальний антропонімікон Закарпаття, Ф.Потушняк іменує персонажів роману "Повінь" поширеними онімами різної структури. Це – загальноукраїнські та суто закарпатські – власні імена (*Іван, Петро, Павло, Федір, Андрій, Степан, Марія, Олена* та *Мигаль, Митро, Ферко* тощо); імена та прізвища (*Василь Дубрович, Іван Чепіга, Антін Каменяр, Петро Клеца, Андрій Піпа, Йосиф Глина, Іван Бур, Іван Вільховий* та ін.), а також багатоконпонентні іменування на зразок *Митер Бережник, син Митра-повішеного, Петро-вівчар, батько Олени* [6, с.48-49].

Персонажів-чужинців Ф.Потушняк називає характерними частовживаними антропонімами, що відповідають походженню денотатів. Такі національно репрезентативні ЛХА часто служать чи не єдиним засобом національної ідентифікації персонажів. Пор.: *Густі-бачі, Золтан-бачі, Золтан Переш* (угорці), *Шльома, Файга* (євреї), *Сільберг, Юдіф* (німці). Лише автор окремо вмотивовує найменування персонажа чужомовним онімом його національним походженням. Напр.: „Ти німкеня-швабка! (...) Прізвище у тебе чисто німецьке: *Евлер*. Якийсь *Евлер* і в підручнику математики згадується”.

Створений Ф.Потушняком на ґрунті принципів реалізму кістяк літературно-художнього антропонімікону роману "Повінь" вдало доповнюють цілий ряд ЛХА, утворених автором від реальних антропонімів реальних історичних осіб. Пор.: *граф Каролі, регент Хорті, Мате Залка*, який став у Іспанії легендарним "генералом *Лукачем*", *Гітлер* тощо. Вживання таких ЛХА допомагає не лише переконливіше локалізувати та хронологізувати сюжетні перипетії, а й сприяє легітимізації літературного тексту загалом.

У тексті роману „Повінь” нами виявлено один випадок актуалізації доонімної семантики ЛХА-власного імені: епізодичний персонаж, сільську вчительку, названо Ф.Потушняком *Софією* зовсім не випадково (пор.*Софія* – у перекладі з грецької "мудрість") [5, с. 181]. Адже у селі

вчительку всі вважали дуже мудрою, навіть побутувала думка, що Софію "перевели на інше, ліпше місце, як дуже вчену".

Набагато складнішу структуру онімної семантики має інший ЛХА, жіноче власне ім'я *Соломея*. Так Ф.Потушняк називає дочку сільсько-го корчмаря, яка, щоб вберегти батькову корчму від розграбування військом, без зайвих роздумувань наважується звабити офіцера, жертвуючи своєю дівочою честю. Цей Потушняків ЛХА перегукується з біблійною особою Соломеєю, дочкою Іродіади, яка, щоб примусити Ірода вбити Івана Хрестителя, танцює перед гостями хтивий танок. Саме через призму біблійної *Соломеї* треба кваліфікувати онімну семантику ЛХА *Соломея* у романі "Повінь".

У дусі реалізму та прагненні відтворити специфіку творення та функціонування традиційного українського антропонімікону Закарпаття Ф.Потушняк широко використовує для називання своїх персонажів прізвиська. Оскільки прізвиська є вельми поширеним антропонімним класом у традиційній онімній системі закарпатського села, то й використання їх у реалістичних літературних текстах є цілком виправданим. Разом з тим літературно-художні прізвиська надають письменникові практично нічим не обмежені можливості з їх допомогою всебічно характеризувати найменованих персонажів. Так, наприклад, *Степана Колоча* у селі прозивають *Індіанином*, бо той певний час був у Америці та часто розповідав про індіанців. *Петро-шахтар* також шукав щастя за океаном, але в його прізвиську *Бос* віддзеркалюється не лише емігрантський період у біографії персонажа, але й його організаторські здібності. Сам герой не ображається за таке прізвисько, бо "вони (односельчани – О.Ч.) американської мови не тямлять". Може створитися враження, що прізвисько одного з персонажів – *Здихляк*, який доносить хортистам на своїх односельців, є надмірно пейоративним, навіть тенденційним. Проте автор, пояснюючи мотивацію цього оніма, дезавує надмірну експресивність, вводить цей онім у ряд реалістичних (цьому також, очевидно, сприяє наявність діалектних рис у структурі цього оніма), хоч і не позбавленого характеристичних можливостей: „Здихляк, що як іде, то так високо ноги підіймає, аж підстрибує. Мишко ще малим був, коли таке прізвисько на нього вигадав, а тепер все село його тільки й так називає – *Здихляк*". Проф.І.В.Сабадош у говірці села Сокирниця Хустського району Закарпатської області фіксує апелятив *здыхляк* „дуже хворий, немічний чоловік або тварина” [4, с.125]. Пор. ще: „*Юра Клапанин*, або як його звать на селі *Березниковий*”; „*Андрій Струк-Струга* (сам собі таке ім'я дав) був невеликий, міцний у плечах

чоловік, окатий, носатий і зовсім не схожий на інших старих легінів у селі”.

Реалістичності Потушняковим ЛХА додає цілий ряд літературно-художніх топонімів чи, точніше, мікротопонімів та зоонімів: *Митрів берег* (мікротопонім); *Муреша, Бирка, Рогата* (клички овець); *Шарга* (кличка коня); *Кишиля* (кличка корови) тощо. Такі утворення, запозичені автором із традиційного ономастикону Закарпаття, додають онімійній канві тексту роману “Повінь”, окрім іншого, ще й об’ємного зображення.

В окремих випадках реалізм літературно-художніх онімів слугує засобом розкриття психології персонажів. Так, *Федора* Гору дуже втішає сама думка, що його земля на карті буде названа його іменем: „В серці живе таємне почуття – моє! Це місце так і на карту потрапить під назвою “Федорове”. Пор. ще: „Дзвін можна назвати своїм іменем : *Михаїл*. Старий дзвін також мав ім’я куратора, що його купив. Такий вже звичай”.

При аналізі літературно-художнього антропонімікону роману “Повінь” слід приділяти належну увагу й агентивам-апелятивам, які вживаються разом з ЛХА. Такі утворення часто виступають основним мовним засобом вираження найпотаємніших душевних переживань персонажів-денотатів. Наприклад: Федір Гора хоче “здати пару екзаменів, а решту купити і дістати докторат. *Доктор* Федір Гора. Що скажете, пихаті писарчуки!?”

Аналіз літературно-художнього антропонімікону роману Ф.Потушняка “Повінь” дає підстави стверджувати, що цей літературний текст посідає особливе місце у літературній спадщині письменника. І справа тут не стільки у жанрі чи обсязі цього літературного твору, скільки в особливостях архітекtonіки твору та функціонально-стилістичному навантаженні окремих ЛХА. У романі “Повінь” Ф.Потушняку вдалося настільки майстерно уникнути соцреалістичних принципів творення літературно-художнього антропонімікону, що навіть маститі радянські критики цього не помітили. Натомість вірність принципам онімного реалізму, що ґрунтується на глибокому знанні традиційного закарпатоукраїнського ономастикону, дозволило авторові створити поліфункціональний літературно-художній антропонімікон роману “Повінь” з надзвичайно широкими виражальними можливостями кожної з його одиниць.

Таким чином, наші спостереження над літературно-художнім антропоніміконом Ф.Потушняка дають усі підстави стверджувати, що у онімній царині мовотворчості Ф.Потушняк був видатним майстром серед закарпатських літераторів ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ-ХХ ст. / Л. Белей. – Ужгород, 1995. – 119 с.
2. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л. Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.
3. Микитась В. Л. Передмова / В. Микитась // Повінь: Роман. – Ужгород: Карпати, 1965. – С. 3-16.
4. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / І. Сабадош. – Ужгород: Ліра, 2008. – 480 с.
5. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: словник-довідник / Л. Скрипник, Н. Дзятківська. – К.: Наук. думка, 1996. – 336 с.
6. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття / П. Чучка. – Ужгород, 2008. – 672 с.